

Att starta
Välfärdsbibliotek -

Erfarenheter från Testbädden AllAgeHub

Leif Sandsjö & Jonas Söderholm

HÖGSKOLAN
I BORÅS

Föreliggande rapport har tagits fram inom ramen för Högskolan i Borås deltagande i Testbädden AllAgeHub (2020-2023) med finansiering från Göteborgsregionens medlemkommuner och Vinnova (projektnummer: 2020-00576)

© Leif Sandsjö & Jonas Söderholm, 2023

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Inledning	5
Välfärdsbibliotek	7
Från vision till uppföljning	11
Strategi – Varför ska vi driva välfärdsbibliotek och för vem?	12
Organisation och samverkan – Vilka är ”vi” och vilka kan vi samverka med?	13
Verksamhet och drift – Vem leder verksamheten och hur kan den bemannas?.....	14
Samlingen – Vad ska vi låna ut?.....	15
Plats och placering – Var ska vi vara (och när)?	16
Villkor, avtal och dokumentation – Vilka regler ska vi ha och vilka dokument behöver vi?.....	17
System – Vilka rutiner och vilken teknik kräver verksamheten?	18
Kommunikation – Hur kommunicerar och marknadsför vi biblioteket?.....	19
Uppföljning – Vad får utlåningen för effekter och hur tar vi reda på det? ...	20
Resurser:	23
Välfärdsbiblioteket.se – Nationellt nätverk för bibliotek som lånar ut välfärdsteknik.....	23
Webbinarium: Välfärdsbibliotek – Vad är det?	23
Länkar:	23
Referenser	23

Förord

Denna rapport beskriver erfarenheter vi har från samverkan med Borås Stad, Tjörns kommun och Testbädden AllAgeHub kring utveckling av konceptet *Välfärdsbibliotek*, dvs ett bibliotek för utlåning av *välfärdsteknik*.

Vi som står bakom rapporten verkar båda som universitetslektorer vid Högskolan i Borås. Jonas finns på institutionen Bibliotekshögskolan och har ett speciellt intresse för ”sakkbibliotek”, dvs bibliotek som lånar ut annat än böcker (t ex leksaker, sportprylar, verktyg). Leif har en bakgrund i medicinsk teknik med speciellt intresse för vårdens digitalisering och området välfärdsteknik och verkar vid Institutionen arbetsliv och välfärd. Om vi slår ihop våra respektive områden hamnar vi alltså i utlåning av välfärdsteknik, ett välfärdsbibliotek!

I inledningen av vårt arbete såg vi framför oss att vi genom vårt praktiska arbete med, och stöd i utformningen av, välfärdsbibliotek tillsammans med, i första hand, Borås Stad och Tjörns kommun, skulle kunna presentera en ”verktygslåda” av typen ”Hur startar man ett verktygsbibliotek?”. När vi nu via denna rapport översiktligt summerar våra erfarenheter står vi mer ödmjuka inför uppgiften. Under resans gång har vi sett att det finns så många dimensioner och lager i detta att en sådan verktygslåda skulle ge en alltför förenklad bild av hur det är att starta ett verktygsbibliotek. Därmed inte sagt att det är svårt, men eftersom ett verktygsbibliotek typiskt formuleras inom en kommunal kontext och under praxis, regler och omständigheter som kan uppvisa ganska stor variation mellan kommuner, har vi i denna rapport i stället valt att lyfta fram och resonera kring ett antal områden vi ser som mest angelägna att utgå från.

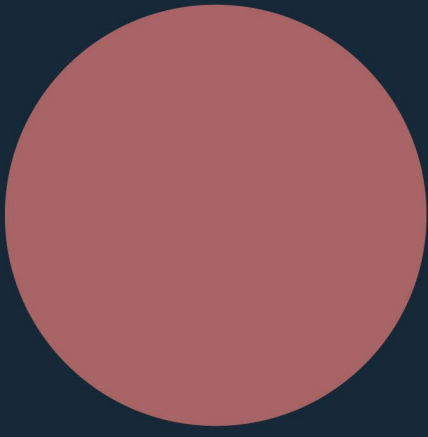
Även om alla de kontakter vi haft kring välfärdsbibliotek gäller kommunala initiativ ser vi i princip inga svårigheter att ta konceptet till andra sammanhang. Här är civilsamhällets olika organisationer en möjlighet, speciellt pensionärs- och funktionsrättsorganisationer borde kunna bidra med stort värde till sina medlemmar genom att lyfta fram välfärdsteknikens möjligheter och på ett mer fördjupat sätt informera om hur välfärdsteknik kan vara särskilt användbar för just sina medlemmar. Från ett sådant initiativ är steget inte långt till att också låna ut eller ge möjlighet att ”prova på” välfärdsteknik.

Med detta sagt vill vi passa på att tacka alla som vi under projektiden träffat som visat intresse för idén om välfärdsbibliotek för all inspiration som gett oss motivation och energi att fortsätta. Arbetet hade dock inte kunnat göras utan det stöd och deltagande som vi fått från följande personer, därför ett särskilt tack till:

*Fredrik Arvevik, Madelene Alfinsson, Lena Dahlberg och Sofie Nelsén /Borås Stad
Jonna Fosser, Maria Bäckersten, Catarina Cani, Lena Gilbertsson, Anna Aldegren,
Caroline Jönsson, Anna Klingstedt och Marina Ekholm Falck/Tjörns kommun
Karin Skill /Linköpings universitet
Emina Ekeryd /Solna Stad
Terese Raymond /Digidel
Samuel Sjunnesson /Kungälv kommun
Martin Ajax och Erik Uhlin /Skövde kommun*

Och sist men inte minst ett stort tack till AllAgeHub-teamet:
Yvonne, Helena, Carolina, Myriam och Johanna!

Borås i augusti 2023
Leif Sandsjö och Jonas Söderholm

Inledning

Inledning

Socialstyrelsens termbank förklarar *välståndsteknik* som

digital teknik som syftar till att bibehålla eller öka trygghet, aktivitet, delaktighet eller självständighet för en person som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning.

Definitionen, som etablerades 2015, tydliggör att välfärdsteknik, tillsammans med eHälsa, kan bidra till den digitala transformationen av vård och omsorg och Socialstyrelsen har sedan 2014 regeringens uppdrag att följa utvecklingen av eHälsa och välfärdsteknik i kommunerna. Från de årliga rapporterna framgår det att (Socialstyrelsen, 2023):

- 1) användningen av välfärdsteknik ökar för varje år (men kanske inte så snabbt som man önskar...)
- 2) det finns stora skillnader mellan hur kommunerna driver utvecklingen vilket leder till en ojämlikhet i hur tekniken tillgängliggörs mellan Sveriges kommuner
- 3) det finns också skillnader kring hur satsningarna kommer användarna till del inom en kommun vilket även leder till ojämlikhet mellan kommuninvånare i samma kommun.

Socialstyrelsens uppföljning av kommunernas användning av välfärdsteknik fokuseras naturligt på produkter, tjänster eller insatser med direkt koppling till kommunernas vård- och omsorgsverksamheter, t ex natttillsyn med digital teknik, GPS-larm och läkemedelsrobotar.

Men definitionen av välfärdsteknik rymmer också området *konsumentteknik*, dvs tekniska lösningar som finns tillgängliga på konsumentmarknaden och som inte i första hand är tänkta som "hjälpmedel" men likväl kan förenkla vardagen för personer med funktionsnedsättning. Det finns ett stort utbud i den vanliga handeln som kan möta definitionen av välfärdsteknik. "Problemet" är att många av dem som potentiellt skulle kunna ha störst hjälp av dessa lösningar inte känner till eller tror sig vara intresserade av "ny teknik". Genom att enkelt kunna låna, och därmed prova en lösning i sin egen vardag, kan trösklarna för att tillägna sig ny teknik sänkas och den enskilde användaren kan tillägna sig ny teknik som kan bidra till att, i enlighet med Socialstyrelsens definition, *bibehålla eller öka trygghet, aktivitet, delaktighet eller självständighet för en person som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning.*

Välfärdsbibliotek

Välfärdsbibliotek

Bibliotek utgör sedan länge en väletablerad infrastruktur för tillhandahållande av olika typer av material (dvs det som går att låna). De flesta förknippar bibliotek med utlån av litteratur i bokform, vilket också är den absolut vanligaste typen av material i bibliotekens samlingar. Därutöver erbjuder de flesta bibliotek även andra typer av publikationer, exempelvis musik, tidningar, film och spel. Detta "landskap" är nu under förändring. En tydlig pågående trend under det senaste decenniet, kan spåras i två parallella spår. För det första, allt fler bibliotek provar att låna ut nya typer av material som inte passar in i definitionen "publikationer" och som normalt inte förknippas med bibliotek, exempelvis fröer och verktyg. För det andra, allt fler aktörer utanför bibliotekssektorn startar och driver verksamheter efter biblioteksmodell (Söderholm, 2018). Dessa biblioteksspecifika trender kan ses i relation till samtida större samhällsrörelser, primärt arbetet för hållbar utveckling och de mer specifika teorier och affärsmodeller för cirkulär ekonomi som började växa fram under 00-talet. Begreppet delning/delande (eng. "sharing") är ofta bärande i dessa sammanhang.

Utifrån Testbädden AllAgeHubs övergripande syfte, dvs att stimulera användningen av välfärdsteknik, är steget inte långt till att använda biblioteksformen för att informera om, visa och låna ut välfärdsteknik. Redan under AllAgeHubs föregående projektperiod (Idésluss@AllAgeHub, 2017-2020) togs de första stegen i en sådan riktning. AllAgeHub drev då en *interaktiv miljö* där välfärdsteknik visades i sitt sammanhang i en lägenhet med vardagsrum, sovrum och kök. Syftet var att informera, visa och inspirera *personal inom vård och omsorgsverksamheterna* om vilken teknik som finns tillgänglig och hur den kan underlätta för användaren och personal (Gustavsson & Sandsjö, 2020).

Välfärdsbiblioteket i Borås

Borås Stad hade sedan en tid ett liknande initiativ, ett visningsrum på Träffpunkt Simonsland, men där var syftet att i första hand informera och intressera *allmänheten* om teknik som kan underlätta vardagen för äldre eller personer med funktionsnedsättning.

Via en ansökan till Sparbanksstiftelsen Sjuhärad fick Högskolan stöd för projektet "*Välfärdsbibblan – Kan introduktionen av välfärdsteknik till stöd för äldre och personer med funktionsvariation underlättas av en biblioteksfunktion*". Projektet drevs i nära samverkan med vård och äldreförvaltningen i Borås Stad och möjliggjorde en start av en testverksamhet i november 2019. I det befintliga visningsrummet på Träffpunkt Simonsland började då utlåning av fyra välfärdstekniklösningar. I samma månad presenterades testverksamheten, det vi då kallade "välfärdsbibblan", vid AllAgeHubs konferens "Summering & Framtid". Några månader senare gjorde tyvärr pandemin det omöjligt att fortsätta verksamheten inomhus och den drevs då under en tid som "mobila mötesplatser för äldre" förlagda till utomhusmiljöer med liten risk för smittspridning. Efter pandemin har Borås Stads satsning resulterat i ett välfärdsbibliotek med en permanent placering på trygghetsboendet "Duvan" med fasta öppettider måndag och fredagar.

I egenskap av en av SKR:s (Sveriges kommuner och regioner) tio modellkommuner för digitalisering informerade Borås Stad om konceptet vid ett "digitalt

studiebesök” i november 2021. Solna Stad lät sig inspireras och tog därefter initiativ att starta ett välfärdsbibliotek i egen regi.

Välfärdsbiblioteket i Tjörns kommun

I det välfärdsbibliotek som nu etableras i Tjörns kommun finns en tydlig koppling till kommunbiblioteket, som via kulturförvaltningen agerar huvudman, men också till folkhälsa, näringsliv samt kommunens äldreomsorg. Välfärdsbiblioteket är även här placerat på ett trygghetsboende. Just placering kopplad till trygghetsboende är extra intressant eftersom ett trygghetsboende vänder sig till hyresgäster som ännu klarar sig på egen hand men ändå tillhör en grupp som med stöd av rätt utformad teknik har stor potential att bibehålla sin självständighet genom att lära sig om och använda välfärdsteknik.

Även om huvuddragen är desamma bland de initiativ som kommit fram under denna första ”våg” av välfärdsbibliotek i Borås, Solna och Tjörn så går det också att urskilja några väsentliga skillnader. Till exempel är initiativet i Borås organiserat inom vård och äldreförvaltningen med placering i anslutning till trygghetsboendet ”Duvan”, dvs änsålänge utan koppling till kommunbiblioteket. I Solna Stad är välfärdsbiblioteket placerat på det ordinarie biblioteket men bemannas av en digital fixare kopplad till äldreomsorgen.

Nätverket välfärdsbiblioteket.se

Under våren 2023 tog vi (Jonas och Leif) initiativ till ett öppet nätverk för alla med intresse för välfärdsbibliotek. I maj 2023 genomförde *välfärdsbiblioteket.se* ett webinarium där välfärdsbiblioteken i Borås Stad, Solna Stad och Tjörns kommun presenterade sin verksamhet. Kungälvvs kommun medverkade med en variant av välfärdsbibliotek vars fokus är att låna ut välfärdsteknik ”internt”, dvs enbart till kommunernas egna verksamheter. Vid webinariet medverkade också Skövde kommun som presenterade *Smarta hemmet Ekedal* där kommunens digitala fixare visar och hjälper till med välfärdsteknik och de förskrivningsbara hjälpmedel som kommunen erbjuder. Här är de primära målgrupperna 65+ och personer som har stöd från LSS.

Välfärdsbiblioteket blev i maj 2021 uppmärksammat som ett av 2021 års mest lovande innovations- eller forskningsprojekt inom kategorin ”Samhälle och välfärd” via Ingenjörsvetenskapsakademins (IVA) ”100-lista”.

Att starta och driva
välfärdsbibliotek -
Vad är viktigt att
tänka på?

Från vision till uppföljning

Baserat i erfarenheter från planering och utformning av välfärdsbibliotek tillsammans med Borås Stad och Tjörns kommun har vi identifierat ett antal områden vi ser som nödvändiga att beakta inför planering och drift av välfärdsbibliotek. Även om de formulerats utifrån erfarenheter i en kommunal kontext menar vi att de bör vara relevanta även med andra huvudmän.

Vi har valt att formulera de olika områdena utifrån ett ”vi”-perspektiv. På så vis kan de fungera som utgångspunkt för ett projektteam att relativt snabbt och överskådligt få en uppfattning om vilka större beslut teamet står inför.

De områden som presenteras nedan beskriver inte en sekventiell process, dvs att de behöver tas om hand i just den här ordningen. Ordningsföljden kan i stället styras av lokala förutsättningar: vilka beslut som kommer att kräva mest tid, vilka beslut som kan komma att vara beroende av varandra, tillgången på kunskap och nödvändiga underlag innan beslut kan fattas, frågor om mandat eller objektägarskap som kan behöva redas ut, och så vidare. Undantaget är området *strategi*. Frågan om *varför* något ska göras är den naturliga startpunkten för alla projekt. Därmed inte sagt att de övergripande strategiska ställningstaganden som formuleras inledningsvis inte kan revideras senare eller förfinas under projektets gång.

Strategi –

Varför ska vi driva välfärdsbibliotek och för vem?

Alla projekt behöver formulera vision, mål och syfte med den tänkta verksamheten. Vision kan uttryckas till exempel som vad vi vill att välfärdsbiblioteket ska vara om fem eller tio år. Det är ett tidsperspektiv som sträcker sig längre än de flesta projekt och kan bidra med viktiga svar på frågan varför vi ska driva ett välfärdsbibliotek? – där ett möjligt svar också kan bli att ”det ska vi inte”. Visionen blir ett verktyg för beslutsfattande och ger på detta sätt verksamheten riktning. Verksamhetens mål och syfte handlar om att precisera vilka värden som ska skapas, både för målgruppen och för organisationen själv. Det senare kan exempelvis vara resursmotiverat och syfta till att ge stöd och avlastning för en ansträngd kommunal vård och omsorg, men kan också handla om att bygga kunskap genom användarstudier och samla erfarenheter kring hur den utlånade välfärdstekniken används av låntagarna.

Det kan också vara värdefullt att formulera mätbara mål. Allt måste inte nödvändigtvis mätas men eftersom det handlar om relativt ny verksamhet är det viktigt att kunna följa upp och utvärdera om verksamheten uppnår syfte, mål och är i linje med visionen. Vad det gäller själva utlåningsverksamheten kan det vara bra att redan tidigt sätta mål kring storleken på utbudet, alltså antalet produkter som ska visas och kunna lånas och hur produktsortimentet förväntas utvecklas över tid. Ett närliggande mått är hur många utlån per tidsenhet man tänker sig för att mål och syfte ska kunna uppnås. De tänkta effekterna för låntagarna och berörda verksamheter är naturligtvis också viktiga att fundera över och hur de kan mätas eller följas upp.

Här blir det tydligt att identifierade mål och syfte har en nära koppling till hur målgruppen definieras – vem är välfärdsbiblioteket till för? Välfärdsteknik generellt brukar sägas vara till för dem *som har eller löper förhöjd risk att få en funktionsnedsättning* (Socialstyrelsen), en definition som indirekt även berör äldre. Det i sig är inte en funktionell målgruppsbeskrivning för en verksamhet. Ett välfärdsbibliotek kan ha en kontextuell målgrupp, till exempel de som under en tid finns på ett korttidsboende där biblioteket är placerat. Det innebär att formuleringen av målgrupp kan ha konsekvenser för om ett välfärdsbibliotek exempelvis bör placeras i anslutning till ett ”vanligt” bibliotek (till exempel ett kommunbibliotek) eller i anslutning till någon vård- och omsorgsverksamhet.

Målgruppen kan vara uttryckligen demografisk och definieras av till exempel specifika åldrar eller geografiska områden. Vidare kan målgruppen även omfatta personer som själva inte nödvändigtvis är slutanvändare, utan kan ha rollen som exempelvis närstående eller vårdgivare som lånar *åt* någon annan och därmed bidrar till att introducera en lösning till någon man tror kan ha god nytta av en viss produkt eller tjänst. Det är också viktigt att överväga om målgruppen/-erna ska styra den faktiska tillgången till tjänsterna eller inte. Beroende på omständigheter som exempelvis personal och placering, kan ett välfärdsbibliotek utformas för att enbart den specifika målgruppen faktiskt får tillgång att låna, alternativt att vem som helst får låna även om kommunikationen och verksamheten är särskilt utformad med en viss målgrupp i åtanke.

Organisation och samverkan – Vilka är ”vi” och vilka kan vi samverka med?

De initiativ till välfärdsbibliotek som vi medverkat i drivs helt i kommunal regi. Dock är det fullt möjligt att den här typen av verksamhet även skulle kunna drivas av en annan huvudman, exempelvis någon organisation i civilsamhället som en patientförening eller kyrkan, eller en privat aktör. Det är relativt vanligt att sakbibliotek¹ inom andra områden än välfärdsteknik startas upp av enskilda organisationer utanför offentlig sektor, alternativt i samverkan med kommunal verksamhet som är fallet med exempelvis Fritidsbanken.

Oavsett i vilken form välfärdsbiblioteket drivs finns goda skäl att undersöka vilka andra aktörer som är relevanta att samverka med, både inom kommunen och externa verksamheter/organisationer. Inom de flesta kommunala verksamheter är det troligen svårt att hitta enskilda individer eller ens enheter med befintliga resurser och domänkunskap om *både* bibliotek och välfärdsteknik. Till det kommer att konceptet välfärdsbibliotek i sig kommer att vara mer eller mindre nytt för alla inblandade. Därför är det av stort värde att samverka, för att komma i kontakt med andra med relevanta erfarenheter, och för att samla resurser och kunskaper. Intern samverkan inom kommunen mellan olika förvaltningar innebär inte bara en breddad kompetens och förmåga att lösa problem inom ”rätt” kommunal funktion (till exempel upphandling eller juridik). En bred samverkan mellan förvaltningar ger rimligen också en mer robust organisation när flera intressenter kan samlas och gemensamt ta ansvar för och därmed också värna verksamheten. Samverkan kan även vara av vikt för att möjliggöra finansiering, dels för att inom kommunen dela på kostnader eller söka stöd av externa intressenter. Här har de statliga stimulansmedlen med koppling till antal äldre invånare i kommunen ofta använts för att finansiera satsningar inom välfärdsteknikområdet. Det kan också handla om annat resurstöd än rent monetära i form av produkter och/eller kompetens – Borås Stad samverkade i uppstartskedet med en lokal elektronikbutik vars personal höll i teknikkaféer på en kommunal mötesplats och företaget donerade även de första produkterna som fanns tillgängliga för utlån via välfärdsbiblioteket. En snarlik överenskommelse med lokala näringslivsaktörer finns för välfärdsbiblioteket på Tjörn.

Samverkan kan även involvera och engagera civilsamhällets organisationer i form av pensions- och patientföreningar. Tidigt i processen bjöd Tjörn in seniorer till kommunens pensionärsråd som då kunde ta del av och diskutera vilket värde de såg ett välfärdsbibliotek skulle kunna ha. Här fick kommunen en tidig signal kring en av målgruppernas intresse i ett framtida välfärdsbibliotek.

Sedan våren 2023 möjliggörs samverkan nu också via Nätverket välfärdsbiblioteket.se som skapats för att samla kunskap och erfarenheter som finns från Borås, Solna och Tjörn. Vi hoppas att denna samverkansplattform ska attrahera fler aktörer och intresserade och därmed underlätta utveckling och erfarenhetsutbyte inom området.

¹ Sakbibliotek: samlingsnamn för bibliotek som lånar ut andra material än böcker, t.ex. verktyg, kläder, leksaker eller fritidsutrustning

Verksamhet och drift –

Vem leder verksamheten och hur kan den bemannas?

Nära kopplat till organisation och samverkan är frågor som berör huvudmannaskap, ledning, kompetensförsörjning och personalresurser. En central fråga är då vilken kommunal verksamhet är bäst lämpad att ikläda sig huvudmannaskapet och leda/organisera välfärdsbiblioteket?

I Solna är välfärdsbiblioteket fysiskt placerat på biblioteket men faller organisatoriskt under den förebyggande verksamheten och bemannas av kommunens digitala fixare. I Borås ligger välfärdsbiblioteket helt under vård- och äldreförvaltningens verksamhet med placering i ett trygghetsboende och bemannas av en seniorhälsokonsulent. På Tjörn prövas en modell där kommunbiblioteket är huvudman men placeringen är, liksom i Borås, på ett av kommunens trygghetsboende. Även här är en digital fixare engagerad i utlåningsverksamheten.

För att driva ett välfärdsbibliotek krävs flera olika kompetenser och kunskaper som i huvudsak kan sägas falla under just de två områden som kombineras i verksamheten: välfärdsteknik och bibliotek. Operativt behöver kunskap finnas både generellt kring den specifika tekniken och de avsedda målgrupperna, något som bibliotekspersonal normalt inte besitter. Omvänt krävs generalistkompetens kring att hantera en bibliotekssamling och hur den kan tillgängliggöras, till exempel hur utlåningen ska administreras, något som exempelvis vård- och omsorgspersonal normalt inte har erfarenhet av. Att driva ett välfärdsbibliotek i någon större skala förutsätter alltså intern samverkan av det slag som tidigare beskrivits. Men, i en uppstartsfas, när antalet produkter är litet och utlåningen fortfarande är relativt begränsad, kan det räcka med den rena produktkompetensen, eftersom "biblioteksfunktionen" (hålla reda på vad som finns, vad som lånats ut och till vem) då kan göras enkel (se nedan). Ett sådant tillvägagångssätt ger möjlighet att växa organiskt och beslut om nya driftsformer kan tas senare om/när verksamheten behöver skalas upp.

Samlingen – Vad ska vi låna ut?

Det materiella fundamentet i ett välfärdsbibliotek är de saker som visas upp och lånas ut. Ett välfärdsbibliotek kan, i sin enklaste form, vara en enda hylla eller ett skåp med några få utvalda produkter; så startades de första samlingarna i både Borås och Tjörn. Innehållet, vad som ska vara föremål för utlåning, är naturligtvis nära kopplat verksamhetens syfte och målgrupp; handlar det om specialisering inriktad mot en specifik diagnos, exempelvis demenssjukdom, eller en mer ”allmän” profil? Det berör i sin tur också på om syftet är att matcha faktiska behov hos enskilda låntagare och hitta lösningar de kan gå vidare med, eller är syftet snarare att väcka nyfikenhet och sprida kunskap hos allmänheten om vilket utbud av användbar välfärdsteknik som finns? De flesta verksamheter kommer troligen ha inslag av båda dessa syften, de är ju inte konflikterande, men det är ändå viktigt att diskutera och komma fram till informerade beslut kring samlingens inriktning, inte minst utifrån omständigheter som befintlig ekonomi, bemanning och verksamhetens fysiska placering.

Ett välfärdsbibliotek som har öppet fritt för allmänheten, med placering i ett folkbibliotek eller en allmän mötesplats, behöver sannolikt erbjuda ett bredare sortiment, ha fler exemplar av varje produkt, men också välja bort alltför komplicerade eller kostsamma produkter. Detta för att möjliggöra för så många som möjligt som är nyfikna att få klämma, känna och låna hem och testa. Det kan vara viktigt för ett bibliotek där syftet är att sprida kunskap och kännedom om tekniken till fler, att visa upp en bred repertoar. En mer avgränsad, riktad verksamhet som enbart lånar ut till en specifik målgrupp eller vars utbud vänder sig till specifika patientgrupper för att hjälpa de enskilda låntagarna hitta rätt lösning, kan också tänkas bygga upp en smalare samling där produkterna kan vara både mer kostsamma och kräva mer support. Här är det lätt att föreställa sig ett välfärdsbibliotek som drivs i regi av en patientförening vars medlemmar har specifika och gemensamma behov.

Det är också nödvändigt att noga undersöka villkor och förutsättningar för en specifik teknik att låna ut innan den köps in. Exempel: kommer någon form av installation krävas hemma hos låntagaren och behöver välfärdsbiblioteket isåfall bistå med det? Krävs internetuppkoppling? Förutsätter tekniken löpande betalabonnemang för att få avsedd funktionalitet och är den kostnaden i så fall försvarbar även över längre tid? Innebär användning av tekniken att användarens personuppgifter kan hanteras av tredje part? Hur ser produktens livscykel ut och finns serviceavtal med leverantören? Och en så basal fråga som hygien – vilken rengöring krävs av den återlämnade produkten innan den kan ställas på utlåningshyllan igen?

Plats och placering – Var ska vi vara (och när)?

Som nämnts ovan kan ett välfärdsbibliotek vara kopplat till olika typer av verksamheter, vilket i sin tur får implikationer för bemanning och utbud. Placeringen är nära förbundet med syftet och liksom frågan om utbudet så kommer det vara direkt avgörande vilken typ av målgrupp verksamheten vänder sig till och vad syftet är i relation till målgruppen. Om välfärdsbiblioteket ska nå så många som möjligt för att informera och ge möjlighet att prova på för att sprida kunskap även till anhöriga och en bredare allmänhet, bör såklart platsen främja det, exempelvis i anslutning till ett vanligt bibliotek som redan når många i samhället. En sådan typ av plats kommer samtidigt att begränsa möjligheten att direkt nå de individer som lever med sjukdom eller funktionsnedsättning att de sällan besöker till exempel biblioteket.

Det finns också möjligheter för ett välfärdsbibliotek att söka andra former att nå ut till målgrupperna. Liksom vanliga bibliotek kan även ett välfärdsbibliotek vara mobilt eller ha mobila inslag. Borås stad exempelvis använder sig av ett antal bussar för att transportera personal och utrustning till sin mötesplatsverksamhet. Dessa bussar används även för att ta med produkter från välfärdsbiblioteket ut till mötesplatserna för att sprida verksamheten. Vanliga bibliotek arbetar med uppsökande verksamhet och arrangerar ibland ”popup-bibliotek” där ett bibliotek ställs upp tillfälligt, antingen på någon allmän plats eller i någon specifik verksamhet. Ett välfärdsbibliotek skulle också kunna arbeta med popup-verksamhet, på platser som exempelvis korttidsboenden, eller inom ramarna för något tillfälligt arrangemang som hålls av verksamheten själv eller en utomstående aktör.

Villkor, avtal och dokumentation – Vilka regler ska vi ha och vilka dokument behöver vi?

När den tänkta verksamheten är formulerad inklusive vad som ska lånas ut, finns ett antal juridiska aspekter att ta hänsyn till. Det mest grundläggande och nödvändiga handlar om att upprätta tydliga villkor och avtal gällande utlåningen av välfärdsteknik, och att kommunicera dessa. Även ett välfärdsbibliotek som verkar inom ramarna för ett ordinarie bibliotek kommer sannolikt att behöva komplettera bibliotekets befintliga regler och avtal med egna mer specifika villkor som ska gälla för utlåningen av välfärdsteknik. Vissa frågor av mer allmän art är ganska lika vad som gäller för utlåning vid alla former av bibliotek, till exempel vad ska gälla vid försenad återlämning, var hamnar kostnaden om det utlånade blivit skadat - eller inte återlämnas alls? När det gäller välfärdsteknik kan det kanske anses viktigt att ha uppnått en viss ålder (vara myndig), men det kanske är ännu viktigare att reglera ansvar om det kan uppstå skada vid felanvändning? (Ett problem som inte kan anses gälla för böcker). Allt detta behöver vara tydligt för låntagaren men också noga genomtänkt av välfärdsbibliotekets huvudman. I sin enklaste form kan dessa avtal upprättas i samband med varje lån genom att låntagaren läser och accepterar villkoren på papper och att denna procedur upprepas vid varje tillfälle. Ett så enkelt förfarande är ofta att föredra och medför också att inga permanenta register behöver hanteras.

Användaravtal, blanketter och bruksanvisningar (som kan ha utformats speciellt för en viss målgrupp) är utmärkta exempel på sådant där en ny verksamhet med fördel kan ta inspiration av existerande exempel – det är ofta inga konstigheter att få ta del av dokumentation, mallar eller annat skriftligt eller grafiskt material från andra bibliotek. Det är också enkelt att dela via e-post eller webbsidor. Här hoppas vi att nätverket Välfärdsbiblioteket.se ska kunna utvecklas till en värdefull resurs.

En ytterligare aspekt är att lokala förutsättningar eller tolkningar gällande bestämmelser för hur kommunal verksamhet kan samverka med näringsliv. En typ av samverkan (till exempel sponsring av produkter) som har accepterats i en kommun kan visa sig stöta på hinder i en annan kommun utifrån lokala tolkningar och praxis.

System –

Vilka rutiner och vilken teknik kräver verksamheten?

Hur ska produkterna, låntagarna och lånen överblickas och hanteras? Dessa frågor går in i flera av de dimensioner som redan diskuterats ovan. Behoven skulle kunna visualiseras som en trappa, där nedersta steget är en enkel hantering där låntagare och utlån registreras med hjälp av papper, penna och pärmar, och översta steget innebär ett heldigitaliserat, professionellt bibliotekssystem med onlinekatalog och användarkonton. Den enkla formen med papper och penna har fördelen att det är enkelt att komma i gång med och inte medför några stora kostnader. Det gör det även mindre komplicerat att möta dataskyddsförordningen förutsatt att dokumentationen inte struktureras som personregister². Ett fullskaligt, digitalt bibliotekssystem med permanent användarregister är troligen bara relevant och kostnadseffektivt när samlingen börjar uppgå i flera hundra exemplar och en mängd utlån och återlämningar görs dagligen. Så även för ett välfärdsbibliotek som skalat upp från några enstaka produkter till dussintals eller t o m ett hundratal produkter, kan det vara mest effektivt att lösa med relativt enkla elektroniska lösningar, alltså någonstans ”mitt på trappan”. Vad det innebär i praktiken beror i sin tur på vilka system som finns upphandlade. För bibliotekshantering i mindre skala kan molnbaserade kontorsprogram av Office-typ användas för att dela texter och kalkylblad som håller reda på biblioteksverksamheten. Samtidigt, om det finns möjlighet till samverkan med befintliga bibliotek och att återanvända de system och den kompetens kring kataloger och utlån som redan finns på plats är det både fördelaktigt och kostnadseffektivt med en sådan lösning även för en mindre verksamhet.

En specifik men viktig fråga gällande rutiner som alla välfärdsbibliotek måste ta ställning till är om det ska finnas någon möjlighet för låntagare att göra reservationer och hur systemet för det i så fall ska utformas. I det fullskaliga bibliotekssystemet hanteras detta online, där både användare själva och personal kan göra reservationer och systemet håller ordning på kön. I ett manuellt hanterat system, oavsett om det görs på papper eller i datorn, är det mer utmanande att hålla ordning på reservationer och köer. För de flesta är det troligen enklast att helt enkelt inte ge möjlighet till reservationer och fokusera på de mest nödvändiga rutinerna för utlån och återlämning. Frågan om reservationer kan även bero på syftet med utlåningen. Om välfärdsbibliotekets verksamhet är inriktad på att visa upp och informera om tekniken och sprida den till nya grupper, kan det vara ett värde i att produkterna hinner ”landa och vila” på hyllorna mellan lånen och att de enbart kan lånas av besökare som ser dem i hyllan. Men om det ska finnas möjlighet att ställa sig i kö är ett enkelt sätt att bara ge möjlighet till reservationer via en enda väg – till exempel enbart via telefon eller på plats i biblioteket. Detta för att undvika komplikationer med turordningen i kön. Det mest attraktiva sättet att komma åt ”köproblemet” är ändå att, om det är ekonomiskt och platsmässigt försvarbart, införskaffa fler exemplar av de produkter som efterfrågas mest.

² ”Bestämmelserna [GDPR] kan också gälla för helt manuell behandling, alltså även vid behandling av personuppgifter som enbart förs på papper. I så fall krävs det att uppgifterna ingår i eller kommer att ingå i ett register [...] om informationen är strukturerad så att det enkelt går att hitta information om en enskild person”
(<https://www.imy.se/verksamhet/dataskydd/det-har-galler-enligt-gdpr/introduktion-till-gdpr/syfte-och-tillampningar/>)

Kommunikation – Hur kommunicerar och marknadsför vi biblioteket?

Frågan om kommunikation är nära kopplad till syfte och målgrupp. Som exempel, om verksamheten riktar sig till huvudsakligen seniorer över 75 år är det troligen otillräckligt att arbeta enbart med digital kommunikation och sociala medier för att nå ut. Allt fler seniorer använder visserligen dessa kanaler (vilket välfärdsbibliotek i sig kan bidra till!) men långt ifrån alla. Här kan lokalradio och -tidningar vara bra alternativ. Men det handlar inte bara om traditionell marknadsföring och envägskommunikation för att nå användarna.

Marknadsföringen av ett välfärdsbibliotek kan ofta tjäna på att docka in i befintliga verksamheter som målgruppen redan är engagerad i. Exempel: välfärdsbiblioteket får ett utrymme i mötesplatsernas program för att hålla ett teknikcafé för seniorer som vill lära sig fotografera med mobilen.

Personalen i verksamheterna spelar kanske den viktigaste rollen i kommunikationen. Det är de som känner till träffarna för användarna, på boenden, bibliotek och andra platser. De har även mycket kontakt med anhöriga. Där kan ett enkelt tips om välfärdsbiblioteket räcka för att väcka nyfikenhet.

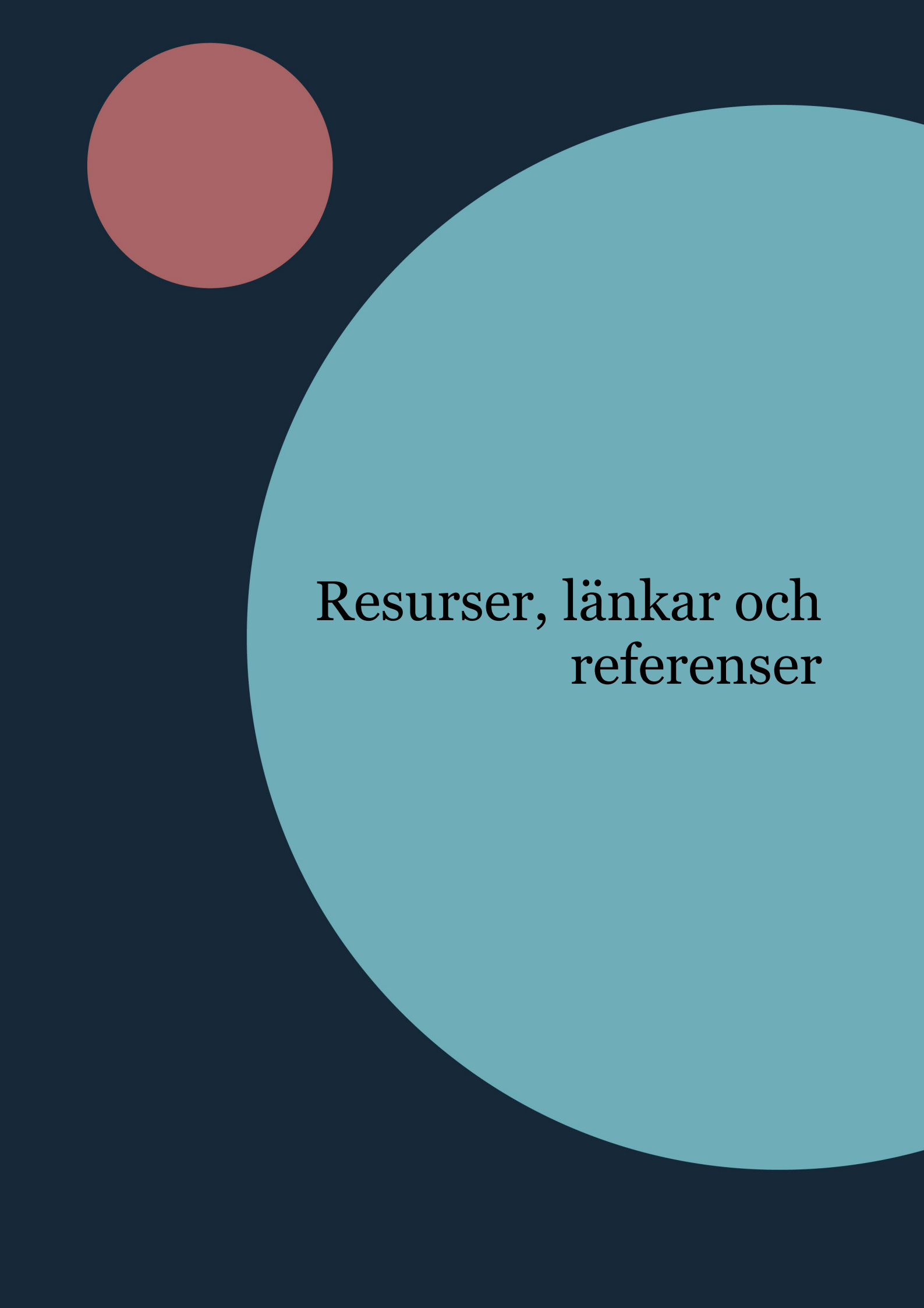
I denna dimension ingår även hur själva välfärdstekniken – det som lånas ut – kommuniceras. Vilken utbildning behöver personalen för att i sin tur kunna guida och hjälpa låntagarna till rätta? Finns manualer att tillgå från leverantören, och är isåfall den utformad på ett tillgängligt sätt som är användbart för målgruppen? Här kan det finnas behov av att ta fram enklare, mer specifikt riktade, bruksanvisningar som kan skickas med de utlånade produkterna. Ska dessa isåfall även göras tillgängliga online eller enbart följa produkten i fysisk form i samband med utlåning?

Uppföljning – Vad får utlåningen för effekter och hur tar vi reda på det?

Välfärdsbibliotek är en helt ny typ av verksamhet där varje ny aktör i mångt och mycket får testa sig fram i avsaknad av etablerad praxis eller evidens. Därför är det lämpligt att redan från start planera för hur verksamhetens förväntade effekter (se avsnittet *strategi* om vision, syfte och mål) kan följas upp och utvärderas. Denna uppföljning kan grovt delas upp i två typer: löpande utvärdering eller dedikerad studie. Oavsett hur verksamheten utformas är det nödvändigt att planera för någon form av löpande utvärdering. Detta kan exempelvis göras genom att några enklare frågor ställs muntligen vid återlämning av produkter eller i en kortare enkät som låntagaren frivilligt kan besvara i samband med återlämning. Det är också av vikt att löpande få in återkoppling från berörd personal, från de som arbetar med välfärdsbiblioteket men även om möjligt från personal som möter låntagaren utanför biblioteket – vad har exempelvis personal på hemtjänst och boenden för intryck av hur välfärdstekniken kommer till användning och vad användningen kan ha medfört?

Det får anses nästintill självklart att välfärdsbiblioteket bör föra statistik över utlåningsverksamheten. Här är det viktigt att undvika direkta kopplingar till vem låntagaren är, eftersom dessa lätt får karaktär av känsliga personuppgifter. En lånad välfärdsteknik kan till exempel ge ledtrådar om låntagarens hälsotillstånd vilket genast blir en känslig personuppgift. Enkäter eller enkla frågor som kan ställas vid återlämning får då uttryckas på en allmän nivå och anonymt. Lämpliga frågor kan vara om välfärdsbiblioteket skapat intresse för att pröva en produkt man annars inte köpt eller ens känt till, om låntagaren nu blivit intresserad av att köpa produkten, mm. Dock utan att svaren kan kopplas till vem som lånat.

Utöver lokala uppföljningar på respektive välfärdsbibliotek är det också angeläget att genomföra studier på en mer övergripande nivå som kan omfatta flera välfärdsbibliotek. Här krävs en samverkan för att formulera och samordna vilken information som är angelägen att samla in och skapa strukturer för hur den kan delas och sammanställas för analys. Återigen är detta ett arbete vi hoppas kunna få till stånd inom ramen för nätverket Välfärdsbiblioteket.se.

Resurser, länkar och
referenser

Resurser:

Välfärdsbiblioteket.se – Nationellt nätverk för bibliotek som lånar ut välfärdsteknik

Erfarenhetsutbyte mellan verksamheter, samarbetspartners och forskare om utlån av välfärdsteknik

webbsida: valfardsbiblioteket.se

e-post: info@valfardsbiblioteket.se

Webbinarium: Välfärdsbibliotek – Vad är det?

Aktuell forskning och digitala studiebesök på välfärdsbiblioteken i Borås, Solna, Skövde, Kungälv och Tjörn. Filmer från webinariet finns att nå via webbsidan:

<https://valfardsbiblioteket.se/v%C3%A4lf%C3%A4rdsbibliotek-vad-%C3%A4r-det-webbinarium-3-maj/>

Länkar:

Kungliga ingenjörsvetenskapsakademin - IVA:s 100-lista:

<https://www.iva.se/projekt/research2business/ivas-100-lista-2021/>

Välfärdsbiblioteket i Borås Stad:

<https://www.boras.se/omsorgochstod/kvalitetresultatochjamforelser/utvecklingochprojekt/modellkommunivalfardsteknik/valfardsbiblioteket.4.71249f401798a0fc63769194.html>

Välfärdsbiblioteket i Tjörns kommun:

<https://www.tjorn.se/omsorg-och-hjalp/valfardsbiblioteket-och-digital-fixare>

Välfärdsbiblioteket i Solna Stad:

<https://www.solna.se/omsorg--stod/stod-for-aldre/valfardsbiblioteket-och-digital-fixare>

Välfärdsteknik/Sveriges Kommuner och Regioner

<https://skr.se/valfardsteknik.64112.html>

Referenser

Gustafsson, S. & Sandsjö, L (2020) Evaluation of an interactive showroom to increase general knowledge about welfare technology and its potential in municipal care settings. *Scandinavian Journal of occupational therapy*, <https://doi.org/10.1080/11038128.2020.1751876> [2023-08-27]

Socialstyrelsen (2023) E-hälsa och välfärdsteknik i kommunerna 2023 – Uppföljning av den digitala utvecklingen i socialtjänst och kommunal hälso- och sjukvård. <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2023-5-8549.pdf> [2023-08-27]

Söderholm, J., (2018) Borrowing and lending tools: The materiality of x-lending libraries [Doktorsavhandling, Högskolan i Borås]

HÖGSKOLAN
I BORÅS